SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences

Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

4-maxsus son (5-jild)

2025

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V5SI4Y2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY’ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, Oʻzbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammatovich – tarix fanlari doktori, Oʻzbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo oʻgʻli – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar boʻlimi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod Oʻktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Fargʻona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Joʻraboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Gʻaybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, “Tashkent International University of Education” xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Moʻmin – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

Oʻroqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Koʻchimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov Gʻaybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G‘aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo‘rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o‘g‘li — yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), Samarqanddavlatuniversiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Oʻzbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot boʻlimi psixologik xizmat boshligʻi.

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Poʻlatovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, Oʻzbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Boʻtayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, Oʻzbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Roʻyxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari boʻyicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar roʻyxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat roʻyxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyogʻoch koʻchasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bogʻlanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI
5-jild, 4-maxsus son (May, 2025). - 295 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Abduraxmonov Mirsaid Muzaffarovich
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING HUQUQIY ASOSLARI YARATILISHI 10-16

Atamuratova Dilafruz
TURKISTON VAQTLI MATBUOTI TARIXI: XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI 17-22

Abdushukurova Iqbol
TARIXIY KVESTLARNI TASHKIL QILISH USULLARI 23-27

Redjapov Doniyor
JANUBIY OROLBO‘YI AHOLISI HARBIY SAN’ATINING TARIXIY ILDIZLARI XUSUSIDA 28-31

Sultanov Samandar
QUYI ZARAFSHON VODIYSI GEOGRAFIK XUSUSIYATI: PALEOEKOLOGIYASI JARAYONLARIGA DOIR BA’ZI CHIZGILAR 32-35

Matyakubov G‘ayrat
XORAZM VOHASIDA IJTIMOIY-IQTISODIY VA ETNIK-MADANIY MUNOSABATLAR RIVOJLANISHIGA DOIR BA’ZI CHIZGILAR (XIII-XV ASRLAR)........ 36-39

Eshkuvatov Muhammad Keldiyor o‘g‘li
MARKAZIY OSIYO BOZORLARI (XIX ASR YEVROPALIK SAYYOHLAR NIGOHIDA) 40-45

G‘aniyev Mirjalol
QADIMGI TURKLARDA IJTIMOIY HAYOT 46-51

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Abdullaev Altinbek
KORXONALARDA UN MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISH LOYIHASI BOSH BYUDJETINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH 52-66

Latipov Ashur Ali, Umarova Muzira
INVESTITSIYA STRATEGIYASI VA UNING MENEJMENTDAGI O‘RNI 67-71

Rustamova Sayyora
STRATEGIK BOSHQARUV-RAQOBAT USTUNLIGINING ASOSI 72-77

Буранова Лола, Арипова Азиза
РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТА ДОСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ НАЛОГОВЫХ СПОРОВ 78-87

Maxkamov Navruzjon Tuxtamishovich
KORXONALAR BOSHQARUVIDA “YASHIL” IQTISODIYOT TAMOYILLARINI QO‘LLASH AHAMIYATI 88-94

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Saidov Xakim G‘afurovich
TALABALARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – DAVLAT SIYOSATI DARAJASIDA 95-98

Kadirova Ziyoda
ILMIY IJODNING IJTIMOIY, MADANIY VA TARIXIY O‘LCHAMLARI 99-104

Muzaffarov Navruzxon Baxronovich
SHAYX XUDOYDOD VALINING INSON VA OLAM MUNOSABATLARIGA OID QARASHLARINING FALSAFIY TAHLILI 105-108

Raxmatova Mexrinoz Majitovna
YOSHLAR MA'NAVIY SALOHIYATINI YUKSALTIRISH BORASIDAGI DAVLAT SIYOSATINING NAZARIY-HUQUQIY VA FALSAFIY ASOSLARI 109-113

Karimova Lola Muzafarovna
IJTIMOIY MOBILLIK NAZARIYASIGA YONDASHUVLARNING TARIXIY TAHLILI 114-119

Jumayeva Shahlo Suyunovna
JAN POL SARTRNING EKZISTENSIAL FALSAFASIDA ERKINLIK VA YOLG'IZLIK MASALALARINI YORITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 120-125

Djurayev G'olib
JAN POL SARTR VA ALBER KAMYU FALSAFIY QARARSHLARIDA ERKINLIK MASALASI 126-130

Rajabov O'tkirjon
KONSENSUS MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA "TEMUR TUZUKLARI" ASARINING AHAMIYATI 131-134

Bekmuhammadova Sabrina Ismoil qizi
GENDER ZO'RAVONLIGIGA QARSHI KURASH CHORALARI 135-139

Xudoykulov Azamat, Beshimova Aziza
MA'NAVIY BARKAMOL INSON TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI 140-144

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Abduganiyeva Djamila Rustamovna
MACHINE TRANSLATION POST-EDITING THROUGH A HERMENEUTIC LENS 145-151

Murtazayeva Xadicha
INGLIZ VA O'ZBEK TIBBIY TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI 152-155

Несипбаева Саодатхан
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ АМЕРИКАНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ И ПРОСТОРЕЧИЙ В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ "ТОМА СОЙЕРА" 156-160

Axmedjanova Farida, Toirova Shohida
XX ASRDA AYOL OBRAZINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOTI 161-165

O'rinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi
TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI 166-170

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Salaev Nodirbek
PENITENSIAR TIZIM VA UNING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI O'RNI 171-178

Турсунов Ойбек Батирович
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ РЕГИОНА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 179-184

Xakimova Inobatxon
XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING XALQARO HUQUQ DOIRASIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI 185-191

Мардонов Амиржон Шерзод угли
ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМЕ БАНКОВСКОГО СКОРИНГА 192-202

Jonuzoqova Yulduz Izzatulla qizi
AXBOROT TEXNOLOGIYALARI SOHASIDAGI TRANSMILLIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA KONVENSIONAL VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH 203-207

Xolmo'minov Shavkat Jumaevich
EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASH SOHASIDAGI MUHIM TASHABBUSLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 208-215

Khudayberganova Nigina To'lqin qizi
THE NOTION AND CODIFICATION OF THE LAW ON SPECIAL MISSIONS IN INTERNATIONAL LAW 216-221

Саидов Бобур Бахромжонович
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОПРОСАХ ИНТЕРНЕТ-ЮРИСДИКЦИИ: ТЕНДЕНЦИИ УНИФИКАЦИИ ПРАВОВЫХ НОРМ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМАХ РЕГУЛИРОВАНИЯ 222-229

Normurodova Behro'za Xolmo'minovna
RAQAMLI DALILLARNI TO'PLASH VA TAHLIL QILISHDA INTERPOL VA EUROPOL TAJRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN AMALIY AHAMIYATI 230-236

Qilichova Kamola Luqmonxon qizi
DINIY MAZMUNDAGI MATERIALLARNI QONUNGA XILOF RAVISHDA TAYYORLASH, SAQLASH, OLIB KIRISH VA TARQATISH JINOYATLARINING YURIDIK TARKIB BELGILARI 237-248

Shagilov Pulatbek Koptleuovich
BEZORILIKNING VIRTUAL YUZI: HUQUQIY BAHOLASH VA JAVOBGARLIK MASALALARI 249-256

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Imomov Sirojiddin Ilxomovich
SPORT FAOLIYATI MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KASBIY-PEDAGOGIK TA'MINOTINING AHAMIYATI 257-263

Khayrova Madina Rasimovna
NATYURMORT JANRIDA ISHLAGAN RASSOMLAR ASARLARINING REKONSTRUKTIV TAHLILI 264-269

Mirkasimova Zilola Alisherovna
MAKTABGACHA YOSHDA NUTQ RIVOJI BOSQICHLARI 270-273

Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozovna
AXLOQIY RIVOJLANISH VA NEYROPEDAGOGIK USULLARNING O'ZARO TA'SIRI 274-278

Shakirova Dildora Abdumalikovna
NODAVLAT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI XORIJIY VA MILLIY TAJRIBA ASOSIDA BAHOLASH 279-285

Djurayeva Nargis Narkulovna
TABIIY FANLAR DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INTENSIV METODLARNING QO'LLANILISHI 286-290

Baltayeva Ma'mura, Davletova Bikajon
MEDIA LITERACY TEACHING METHODOLOGY 291-294

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari
Actual Problems of Humanities and Social Sciences
Volume 5 | Special Issue 4 | 2025
ISSN Online: 2181-1342

Received: 05 May 2025
Accepted: 15 May 2025
Published: 30 May 2025

Article / Original Paper

THREATENING SPEECH ACTS: A LINGUOPRAGMATIC ANALYSIS AND SPECIFIC FEATURES OF MENACING COMMUNICATION

Orinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi
Tashkent state transport university
doctoral student

Abstract. This article examines menacing speech acts, or speech acts that threaten or warn in communication, from a linguopragmatic perspective. Building on the theories of speech acts by J.L. Austin and J.R. Searle, the study focuses on the illocutionary and perlocutionary properties of menacing speech acts. These acts are analyzed in terms of their linguistic forms, their functions in communication, and the psychological and social consequences they trigger. The research demonstrates that menacing speech acts can influence social relations by imposing power dynamics, manipulating behavior, or issuing warnings. The findings suggest that the interpretation and effectiveness of these speech acts depend on context, including cultural factors, speaker intentions, and listener perceptions. The article concludes with recommendations for further research into how menacing speech acts function in different communicative settings and cultures.

Keywords: threat, menacing speech act, illocutionary force, perlocutionary effect, pragmatics, communication, linguistic threat.

TAHDID NUTQIY AKTLARI: LINGVOPRAGMATIK TAHLIL VA MENASIV KOMMUNIKATSIYA XUSUSIYATLARI

Oʻrinova Shoxsanamxon Nosirjon qizi
Toshkent davlat transport universiteti
tayanch doktoranti
E-mail: shohsanamgulomova98@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tahdid nutqiy aktlari — ya'ni, menasiv (xavf soluvchi) kommunikatsiya aktlari lingvopragmatik nuqtai nazardan oʻrganiladi. Tadqiqotda J. Searle va J. L. Austin tomonidan ishlab chiqilgan nutqiy aktlar nazariyasiga tayanilib, tahdid aktlarining illokutiv va perlokutiv xususiyatlari, ularning gapiruvchining niyatini ifodalashdagi oʻrni, tinglovchida hosil qiladigan psixologik ta'siri hamda ijtimoiy kontekstdagi funksiyalari chuqur tahlil etiladi. Tahdid aktlari muloqotda odatda kuch munosabati, manipulyatsiya, ogohlantirish yoki bosim orqali ifodalanib, muloqot ishtirokchilarining xatti-harakatlariga ta'sir qilish vositasi sifatida namoyon boʻladi.

Kalit soʻzlar: tahdid, menasiv nutqiy akt, illokutiv kuch, perlokutiv ta'sir, pragmatika, muloqot, lingvistik xavf.

DOI: https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI4Y2025N27

KIRISH

Muloqot jarayonida har bir nutqiy akt oʻziga xos aniq bir maqsadiga ega boʻlib, u orqali gapiruvchi oʻz niyatini bayon etadi. Shunday aktlar ichida tahdid (menasiv) nutqiy aktlari boshqa nutqiy aktlar ichidan eng ziddiyatli VA kuchli i illokutiv kuchga ega boʻlganligi bilan ajralib turadi. Bu aktlar turli xil vazifalarni bajaradi. Masalan, gapiruvchi suhbatdoshni ogohlantiradi, unga salbiy oqibatlar boʻlishi mumkinligini namoyon etadi yoki bosim oʻtkazadi. Bunday aktlarning tahlili faqat tilshunoslikdamas, balki boshqa muhim sohalarida ham,

psixologiya, sotsiologiya va huquqshunoslikda dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqola nutqiy aktlar nazariyasining asoschilari J. L. Austin va J. R. Searle nazariyalariga asoslangan boʻlib, shu asosida tahdid (menasiv) nutq aktlarining lingvopragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Tahdid nutqiy aktlarini chuqur tahlil qilish va ular orqali muloqotda yuzaga keladigan ijtimoiy, psixologik, hamda pragmatik omillarni oʻrganish — bu maqolaning asosiy maqsadidir. Tahdid nutqiy aktlari faqat tilga bogʻliq emasligi, uni jtimoiy va madaniy kontekstda ham oʻz ifodasini topishiga, bu esa oʻz navbatida har bir madaniyatda tahdid nutqiy aktlarining turlicha ifodalanuvchi shakllarini keltirib chiqaradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Nutqiy aktlar nazariyasining asoschilari J. L. Austin [1; 34–36-б.] va J. R. Searle [16; 87–89-б.] boʻlib, ular nutq orqali faqat faktlarni emas, balki harakatlarni ham amalga oshirish mumkinligini isbotladilar. Austin va Searle nutqiy aktlarni uch asosiy kategoriya boʻyicha ajratadilar: illokutiv aktlar, perlokutiv aktlar va eksplisit aktlar. Tahdid (menasiv) nutqiy aktlari, ayniqsa illokutiv va perlokutiv xususiyatlari bilan alohida eʼtiborga molikdir. Tahdid nutq akti — bu gapiruvchi tomonidan eshituvchiga nisbatan salbiy oqibatlarga olib keladigan harakatni amalga oshirish bilan qoʻrqitishni nazarda tutuvchi nutq akti hisoblanadi. Bu turdagi nutq aktida gapiruvchi maʼlum bir taʼsir koʻrsatish, maqsadga erishish yoki oʻz nufuzini saqlab qolish niyatida boʻladi. Jumladan, A. Vejbitska taʼkidlaganidek, tahdid aktlari madaniy va pragmatik moslashuvga ega boʻladi [3; 25-b.].

Searle tahdidni nutqiy aktlar ichida kuchli illokutiv harakat sifatida koʻrsatadi, chunki bu aktlar suhbatdoshga bevosita taʼsir qiladi va uning psixologik holatini oʻzgartirishi mumkin [16; 102-б.]. U “illokutiv“ (nutq orqali amalga oshiriladigan harakat) va “perlokutiv“ (nutq orqali yaratiladigan taʼsir yoki natija) qismlarining har bir nutqiy akt uchun alohida ahamiyatini koʻrsatadi. J. Serlning nutq aktlari nazariyasiga koʻra, har qanday nutq akti illokutiv kuchga ega boʻlib, u gapiruvchining niyati va maqsadini ifoda etadi. Serl tahdidni illokutiv aktlarning bir turi sifatida tasniflaydi. Unga koʻra, tahdid aktida gapiruvchi ayni paytda maʼlum harakatni bajarish niyatida ekanligini bildirib, eshituvchiga taʼsir oʻtkazishni maqsad qiladi [4; 112-b.]. Shu nuqtai nazardan tahdid aktidagi illokutiv kuch gapiruvchining ijtimoiy maqomini, munosabatlar iyerarxiyasini va munosabat dinamikasini ham ifoda etadi.

Brown va Levinson tahdid aktlarining “face-threatening acts” (FTA) sifatida tasniflanishini koʻrsatib, ularning jamiyatdagi qabul qilinadigan meʼyorlarga zid keltirish ehtimoli haqida soʻz yuritadilar [4; 78-б.]. Yashirin va ochiq tahdidlar farqlanadi: ochiq tahdidlar bevosita ifodalanadi, yashirin tahdidlar esa kontekst orqali anglashiladi [13; 115-б.].

Blum-Kulka tahdid aktlarining tildagi yashirin shakllarini, ularning ijtimoiy hurmat va odob meʼyorlariga qanday mos kelishini tahlil qiladi [3; 41-б.]. Bu holat ayniqsa oʻzbek madaniy kontekstida muhim ahamiyatga ega, chunki ijtimoiy meʼyorlar kuchli boʻlgan jamiyatlarda tahdid ochiq emas, balki bilvosita tarzda beriladi [18; 83-б.].

TADQIQOT USULLARI

Lingvopragmatik tahlil: Tahdid aktlarining tilshunoslikda qanday ifodalanishini va ularning ijtimoiy kontekstdagi rolini tahlil qilish uchun lingvistik metodlar, xususan pragmatika va nutq tahlili qoʻllanildi [5; 69-б.].

Diskurs tahlili: Real hayotdagi suhbatlardan namunalar olinib, ularning kontekstual ifodalanishi va suhbatdoshga taʼsiri oʻrganildi [4; 55-б.].

Psixolingvistik kuzatuv: Soʻrovnomalar va tajribalar orqali tinglovchilarning tahdid aktlariga qanday emotsional va psixologik javob berishi aniqlashtirildi [8; 92-б.].

Eksperimentlar: Belgilangan nutqiy vaziyatlar asosida empirik kuzatuvlar olib borildi va tahdid aktlarining perlokutiv taʼsiri oʻlchandi [11; 104-б.].

ASOSIY NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahdid (menasiv) nutqiy aktlari odatda quyidagi shakllarda ifodalanadi:

Toʻgʻridan-toʻgʻri tahdidlar:

“Men seni ishdan boʻshataman.“

“Yana bir marta urinsang, yomon oqibatlarga olib keladi.“ Bunday tahdidlar ochiq shaklda ifodalanadi va ularning illokutiv kuchi yuqori boʻladi [12; 48-б.].

Yashirin (indirekt) tahdidlar:

“Buning oqibatlari seni ajablantirishi mumkin.“

“Bu qaror uchun kimdir javob beradi.“ Ular bevosita boʻlmagan tarzda suhbatdoshga psixologik bosim oʻtkazadi [13; 57-б.].

Ogohlantirish koʻrinishidagi tahdidlar:

“Bu oxirgi imkoning.“

“Ehtiyot boʻl, yana koʻrishamiz.“ Bu tahdidlar qisqa va noaniq boʻlsa-da, kuchli perlokutiv taʼsirga ega boʻladi [14; 61-б.].

Bunday aktlarning asosiy illokutiv kuchi — gapiruvchining suhbatdoshga xavf tugʻdirishi yoki uni ogohlantirishidir. Perlokutiv taʼsiri esa — qoʻrquv, ogohlik, itoat, qarshilik, yoki hujum kabi emotsional va psixologik reaksiyalarni yuzaga keltiradi [15; 76-б.].

Shuningdek, tahdid aktlarining ijtimoiy kontekstdagi ifodasi madaniy qadriyatlarga bevosita bogʻliq. Oʻzbek madaniyatida ochiq tahdiddan koʻra yashirin ogohlantirishlar koʻproq ishlatiladi, bu esa hurmat va andisha qadriyatlari bilan bogʻliq [18; 83-б.]. Gapiruvchining ijtimoiy mavqeyi, yoshi va vaziyat tahdid aktining tanlanishida hal qiluvchi rol oʻynaydi [20; 91-б.].

Bunday nutq aktlari eshituvchiga kuchli emotsional taʼsir koʻrsatadi. V. I. Karasik taʼkidlaganidek, tahdid — bu ijtimoiy taʼsir etish vositasi boʻlib, u qoʻrquv, itoat yoki qarshi taʼsir koʻrsatishni maqsad qiladi [8; 78-b.].

Tahdid nutq aktlari pragmatik jihatdan murakkab va koʻp qirrali hodisadir. Nutqdan foydalanish va undan anglashdagi qiyinchiliklar, shuningdek, ularning qanday qabul qilinishi, koʻplab omillarga, jumladan, madaniy, ijtimoiy va individual omillarga bogʻliqdir. Tahdidlar, masalan, “agar buni qilmasang, salbiy oqibatlarga duch kelasiz” kabi ogohlantirishlar orqali, koʻpincha muloqotda toʻgʻridan-toʻgʻri va noaniq tahdidlar sifatida ishlatiladi. Shu bilan birga, tahdidlarning pragmatik taʼsiri shundaki, ularning qabul qilinishi, eshituvchi va gapiruvchi oʻrtasidagi munosabatlar, shuningdek, jamiyatdagi oʻrni va pozitsiyalariga bogʻliq ravishda farq qiladi [9; 78-b.]. Pragmatik nuqtai nazardan tahdidlar, eng avvalo, gapiruvchining ijtimoiy maqomi va uning oʻzaro munosabatlardagi oʻrni bilan bogʻliqdir. Misol uchun, rahbar yoki avtoritar shaxs tomonidan berilgan tahdidlar boshqacha taʼsir koʻrsatishi mumkin, chunki uning nutqidagi kuch va taʼsir normativ ijtimoiy rollar bilan bogʻliq boʻladi. Shuning uchun, tahdid nutq aktlari faqatgina kommunikativ jihatga emas, balki ijtimoiy va psixologik jihatga ham ega boʻlishi kerak [4; 45-b.].

Bundan tashqari, tahdid nutq aktlari madaniyatlararo farqlarni ham oʻz ichiga oladi. Gʻarb madaniyatida, masalan, bevosita tahdidlar kamroq qoʻllaniladi, chunki ular kuchli ijtimoiy

qoidalar bilan cheklangan va koʻpincha qabul qilinmaydi. Biroq, Sharq madaniyatlarida, tahdidlar koʻproq ijtimoiy muloqotning qismi sifatida ishlatiladi. Bu madaniyatlarda tahdidlar ijtimoiy tartibni saqlash uchun zarur vosita sifatida qaraladi [8; 112-b.].

Shu bilan birga, tahdidlar oʻrtasida ijtimoiy iyerarxiya va oʻzaro tenglik nuqtai nazaridan farqlar mavjud. Agar tahdid kuchli ijtimoiy mavqega ega shaxs tomonidan qilingan boʻlsa, uning ta'siri kuchliroq boʻlishi mumkin, chunki bunday holatda eshituvchi tahdidni jiddiy qabul qiladi. Boshqa tomondan, ijtimoiy tengsizlik mavjud boʻlsa, tahdidlar unchalik jiddiy qabul qilinmasligi mumkin [17; 200-b.].

Pragmatik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, tahdid nutq aktlarining samaradorligi, koʻpincha, ularning vazifasiga va kontekstga qarab oʻzgaradi. Odamlarning oʻzaro munosabatlarida, ehtiyotkorlik va ehtimoliy oqibatlar haqida ogohlantirishlar berish koʻpincha samara beradi, chunki bunday tahdidlar, umumiy ijtimoiy doiradagi muvozanatni saqlab qolish uchun zarur vosita sifatida qaraladi. Biroq, tahdidlarning kuchi va ta'siri ular qaysi kontekstda va qanday maqsadda ishlatilishiga bogʻliqdir [19; 134-b.].

Pragmatik jihatdan tahdidlarni faqat tilshunoslar emas, balki psixologlar va sotsiologlar ham oʻrganishi zarur, chunki ularning ta'siri koʻpincha inson psixologiyasiga va jamiyatdagi oʻrni bilan bogʻliq boʻladi. Shuning uchun, nutq aktlarining har biri, ayniqsa tahdidlar, ijtimoiy va psixologik omillarning chuqur oʻrganilishini talab qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahdid (menasiv) nutqiy aktlari muloqotda juda kuchli pragmatik bosimga ega boʻlib, ular yordamida gapiruvchi suhbatdoshga bevosita yoki bilvosita xavf signalini koʻrsatadi. Shu sababli, bunday aktlar jamiyatda axloqiy me'yorlar, hokimiyat va kuch munosabatlari, shuningdek, madaniy qadriyatlar bilan chambarchas bogʻliqdir.

Kelgusidagi tadqiqotlarda tahdid nutq aktlarining madaniyatlararo farqlarini chuqurroq tahlil qilish zaruriyat boʻlib qolmoqda. Har bir madaniyatda tahdidning oʻziga xos xususiyatlari turlichadir VA turlicha ta'sirga ega. Shu bois, kelgusida tahdid nutq aktlarining madaniyatlararo farqlarini yanada kengroq tadqiq etish zarur. Bu, masalan, xalqaro munosabatlar yoki koʻp madaniyatli jamiyatlarda til ishlatish jarayonlarini yaxshiroq tushunishga VA mustahkamlashga yordam beradi.

Tahdid Nutq Aktlarining Pragmalingvistik Tahlili ham oʻz javobi kutayotgan tahdid nutqiy aktining muhim bir qismi hisoblanadi. Bu, nutqning funksional maqsadini tahlil qilish, shuningdek, nutq aktlarining samarasini me'yorlashda yordam beradi. Nutqning turli pragmatik kontekstlarda qanday foydalanishi qanday yuklamalarga ega boʻlishi mumkinligi haqida qoʻshimcha tadqiqotlar olib borilishi tavsiya etiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Austin, J.L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 1962. [1]
2. Blum-Kulka, Shoshana. "Indirectness and Politeness in Requests." Journal of Pragmatics, 1987. [7]
3. Brown, Penelope, and Stephen C. Levinson. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. [6]
4. Вежбицка А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. [9]
5. Crystal, David. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell, 2008. [5]
6. Kasymova, M. Tilshunoslikda kommunikativ pragmatika. Toshkent: Noshir, 2022. [10]

7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. [16]
8. Nazarova, Z. Nutq madaniyati va pragmatik yondashuv. Samarqand: SamDU, 2020. [13]
9. Rahimova, D. Tahdid aktlari va ularning nutqiy funksiyasi. Qarshi: QarDU, 2023. [14]
10. Попов Г. М. Лингвопрагматика: Теория и практика. – Москва: Наука, 2008. [17]
11. Saidov, M. Pragmatik tahlil va nutqiy faoliyat. Buxoro: BDU, 2019. [15]
12. Searle, John R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. [2]
13. Serl J. Tanlangan asarlar. Til falsafasi. – M.: Progress, 2000. [4]
14. Tursunov, A. Zamonaviy lingvistikaning dolzarb muammolari. Toshkent: Akademnashr, 2021. [18]
15. Yule, George. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1996. [20]
16. Vejbitska A. Til. Madaniyat. Bilish. – M.: Russkie slovari, 1996. [3]
17. Шнайдер Г. Психология языка и общения. – СПб: Питер, 2004. [19]

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).